

§ 25. Прыродныя зоны Паўночнай Амерыкі. Ахова прыроды

Успамінаем. У чым асаблівасць геаграфічнага становішча Паўночнай Амерыкі? Якія занальныя тыпы глеб вам вядомыя?

Даведаемся. Пра прыродныя зоны кантынента. Пра нацыянальныя паркі Паўночнай Амерыкі.

Разважаем. Чаму жывёльны свет паўночных мацерыкоў падобны?

Паўночная Амерыка размешчана ва ўсіх геаграфічных паясах, за выключэннем экватарыяльнага. Найбольшай разнастайнасцю вылучаюцца прыродныя зоны ўмеранага пояса, які займае самую вялікую плошчу.

Цэнтральная Амерыка — радзіма кукурузы, гарбуза, батату, перцу, сланечніку, фасолі.

Мал. 157. Раслінны і жывёльны свет арктычных пустынь, тундры і лесатундры Паўночнай Амерыкі: а — падвей, б — палярны мак, в — карлікавая бяроза, г — аўцабык, д — пясец, е — белы мядзведзь, ё — палярны воўк, ж — паўночны алень (карыбу), з — белая курапатка, і — лемінг

На поўначы мацерыка прыродныя зоны змяняюцца шыротна ў сувязі з пастаянным павелічэннем прытоку сонечнага цяпла і раўнінным рэльефам. Далей на поўдзень зоны выцягнуты ў мерыдыянальным напрамку з-за бар'ера гор і скарачэння колькасці ападкаў ва ўнутраных раёнах мацерыка.

1. Прыродныя зоны. У арктычным геаграфічным поясе на большай частцы Грэнландыі і поўначы Канадскага Арктычнага архіпелага распаўсюджаны **арктычныя пустыні**. Вялікія плошчы тут занятыя ледавікамі. На камяністых выступках пасяляюцца імхі, водарасці, накіпныя лішайнікі. Пад імі фарміруюцца бедныя арктычныя глебы. **З суровасцю прыродных умоў Арктыкі звязаная беднасць жывёльнага свету на сушы:** сустракаюцца аўцабык, белы мядзведзь, палярны воўк (мал. 157). Багацейшае жыццё арктычных мораў, якія насяляюць цюлені, маржы, грэнландскія кіты. На астравах гняздуюцца калоніі птушак.

Поўнач субарктычнага пояса займае **тундра**. **Яе асаблівасцю з'яўляецца паўсюдная пашыранасць вечнай мерзлаты, балот і адсутнасць дрэў.** На поўначы сустракаюцца толькі імхі і лішайнікі. На поўдзень з'яўляюцца злакі (асака, падвей) і палярныя кветкі (палярны мак, каменяломнік), хмызнякі (карлікавая вярба і бяроза, верас) і ягадныя кусты (буякі, чарніцы) (мал. 157). Пад тундравай расліннасцю фарміруюцца тундрава-глебовыя глебы. На поўдні субарктычнага пояса нешырокай паласой цягнецца зона **лесатундры** (мал. 158). Мохавая-лішайнікавая расліннасць чаргуецца з ялова-сасновым рэдкалесем у далінах рэк.

С. 73

Мал. 158. Лесатундра

Жывёльны свет тундры багацейшы: паўночны алень (карыбу), белы мядзведзь, пясец, лемінг, палярны заяц. Тыповыя белая курапатка, палярная сава, улетку прылятаюць вадаплаўныя (качкі, гусі). Для фаўны лесатундры характэрнае змешванне жывёл тундры і тайгі (гл. мал. 157).

с. 73

Поўнач умеранага пояса занята ляснымі прыроднымі зонамі. Хвойныя лясы цягнуцца шырокай паласой ад атлантычнага да ціхаакіянскага ўзбярэжжа. На ўсходзе, ва ўмовах марскога клімату, растуць цемнахвойныя лясы з чорнай і белай елкі, піхты на падзолістых глебах. З рухам на захад лясы становяцца светлахвойнымі з лістоўніцы, тсугі і соснаў.

На ціхаакіянскім узбярэжжы дзякуючы моцным ападкам растуць дажджавыя хвойныя лясы на бурых лясных глебах (мал. 159). Гэта самыя старажытныя з хвойных лясоў планеты, іх вылучае густыня і разнастайнасць відаў. Растуць елка, туя, тсуга, а таксама дугласава піхта (мал. 160) і вечназялёная секвоя, якія дасягаюць 100 м у вышыню.

Мал. 159. Даждавныя
хвойныя лясы

Жывёльны свет хвойных лясоў багаты. Шмат капытных: амерыканскі лось, лясны бізон, у ціхаакіянскіх лясах — эндэмічны сітхінскі алень, снежная каза і таўстарогі баран. Разнастайныя драпежнікі: воўк, расамаха, пума. Сустрэкаюцца мядзведзі: буры (грызлі) і чорны (барыбал) (мал. 160).

У мінулым на месцы Берынгава і Чукоцкага мораў распасціралася суша Берынгія, якая злучала паўночныя мацерыкі. Па гэтым «сухапутным мосце» адбывалася перамяшчэнне відаў флоры і фаўны. Гэтым тлумачыцца іх падабенства ў Паўночнай Амерыцы і Еўразіі. 10 тыс. гадоў таму з прычыны раставання покрыўных ледавікоў узровень Сусветнага акіяна падняўся і ўтварыўся Берынгаў праліў.

Тэрыторыю, прылеглую да Вялікіх Амерыканскіх азёр, і поўнач Апалачаў займаюць змешаныя і шыракалістыя лясы. У змешаных лясах на дзярнова-падзолістых глебах пераважаюць клёны (цукровы, серабрысты, чырвоны) і ліпы, да іх прымешваюцца хвойныя пароды. **Шыракалістыя лясы на бурых лясных глебах вылучаюцца багаццем відавoga складу, густым падлескам.** Яны складаюцца з дубоў, каштанаў, цюльпанавага дрэва. Сярод жывёл змешаных і шыракалістых лясоў шмат эндэмікаў: мядзведзь барыбал, алень вапіці, дрэвавы дзікабраз, вавёрка-палятуха, скунс, дзікая індычка (мал. 160).

С. 73

Мал. 160. Эндэмічныя расліны і жывёлы хвойных, змешаных і шыракалістых лясоў Паўночнай Амерыкі: а — дугласава піхта, б — цюльпанавое дрэва, в — цукровы клён, з — віргінскі алень, д — снежная каза, е — мядзведзь барыбал, ё — дрэвавы дзікабраз, ж — дзікая індычка, з — андатра, і — скунс

Мал. 161. Прэрыя

Лесастэпы і стэпы займаюць цэнтральную вобласць мацерыка ва ўмераным і субтрапічным паясах. У лесастэпах асінавыя і бярозавыя гаі на шэрых лясных глебах чаргуюцца са злакавымі лугамі на чарназёмах. На захадзе Цэнтральных раўнін распаўсюджаныя прэрыі (з французскай — «луг») (мал. 161).

Прэрыя — бязлесая раўніна ў лесастэпе Паўночнай Амерыкі з багатай травяністай расліннасцю.

Прэрыі атрымліваюць шмат цяпла і вільгаці, таму для іх характэрная багатая высакатраўная (да 1,5–2 м) расліннасць з мноствам злакаў (індзейская трава, мятлік, барадач) і разнатраўя. Штогод адміраючы, травяністыя расліны сфарміравалі ўрадлівыя чарназёмападобныя глебы. Таму ў наш час яны моцна разараныя.

Паўночнаамерыканскія прэрыі — радзіма некаторых кветак: астраў, флёксаў, аксамітак, календулы, бяссмертнікаў.

Вялікія раўніны заняты стэпамі на чарназёмах і каштанавых глебах. Ва ўмовах кантынентальнага клімату відавы склад расліннасці бяднее. Ва ўмераным поясе яна прадстаўлена злакамі (ціпчак, кавыль, бізонава трава), а ў субтрапічным — злакамі, кактусамі і хмызнякамі.

Сімвал прэрыі — стэпавы бізон — захаваўся ў асноўным у нацыянальных парках. У прэрыях сустракаюцца антылопа віларог, каёт, індыковы грыф і лугавы цецярук. Шмат грызуноў (лугавы сабачка, сурок) і паўзуноў (грымучая змяя, стэпавы ўдаў) (мал. 162).

Мал. 162. Эндэмікі лесастэпаў і стэпаў Паўночнай Амерыкі: а — стэпавы бізон, б — каёт, в — лугавыя сабаккі, г — лугавы цецярук, д — грымучая змяя

Пустыні і паўпустыні сустракаюцца ў трох геаграфічных паясах на ўнутраных плато Кардыльер. Ва ўмераным поясе на плато Вялікі Басейн яны знаходзяцца ў «дажджавым цені» і адрозніваюцца беднай расліннасцю. Пераважаюць зараснікі чорнага палыну і лебяды на шэра-бурых глебах. Субтрапічныя пустыні на шэразёмах займаюць нізоўі Каларада і поўнач Мексіканскага нагор'я. **Іх асаблівасць — шырокае распаўсюджанне сукулентаў:** агаў, дрэвападобных юк, кактусаў (мал. 163). Трапічныя пустыні Каліфарнійскага паўвострава больш бедныя. (*Чаму?*)

С. 73

Мал. 163. Мексіканскае нагор'е — радзіма кактусаў

У субтрапічных пустынях (Санора, Махавэ) расце больш за 50 відаў кактусаў. Цэрэусы (сагуара) дасягаюць у вышыню 10–15 м і важаць да 7 т. Зараснікі сукулентаў утвараюць «кактусавы лес».

На заходняй ускраіне субтропікаў ва ўмовах міжземнаморскага клімату растуць **сухія цвердалістыя лясы і хмызнякі** на карычневых глебах. Дзякуючы нязменнасці клімату тут **захаваліся старажытныя гіганцкія расліны-доўгажыхары — вечназялёная і гіганцкая секвойі** (мал. 164).

С. 73

Мал. 164. Гіганцкая
секвоя (мамантава
дрэва)

У гэтых лясах растуць кедры, піхты, сосны, сунічнае дрэва. Жывёльны свет лясоў захаваўся дрэнна. Ахоўваецца каліфарнійскі кондар.

Уздоўж паўднёва-ўсходняй ускраіны кантынента паласой працягнуліся вільготныя і пераменна-вільготныя лясы. Берагавыя нізіны і поўдзень Апалачаў займаюць субтрапічныя вільготныя змешаныя лясы. Гэтыя мусонныя лясы складаюцца з соснаў, балотных кіпарысаў, магнолій і вечназялёных дубоў на жаўтазёмах і чырваназёмах. На поўдні Фларыды і ўсходзе Мексіканскага нагор'я на бурых трапічных глебах растуць вільготныя трапічныя лясы з пальмаў і фікусаў. На поўдзень на чырвона-жоўтых фэралітных глебах растуць субэкватары-

яльныя пераменна-вільготныя лясы з пальмаў, махагоні, гевеі і дрэвападобных папарацей. Нізінныя ўзбярэжжы патануюць у мангравых зарасніках.

с.73

Жывёльны свет вільготных і пераменна-вільготных лясоў нагадвае фаўну Паўднёвай Амерыкі. (Чаму?) Тут жывуць бражнясец, ягуар, фламінга, калібры, папугаі, пелікан, кракадзіл, чарапахі.

с.74

2. Ахова прыроды. Прырода Паўночнай Амерыкі зведала істотныя змены, у найбольшай ступені — на ўсходнім узбярэжжы і ў цэнтральных абласцях. (Чаму менавіта тут?) Востра стаіць праблема забруджвання паветра і выпадзення кіслотных дажджоў у раёне Вялікіх Амерыканскіх азёр. Ад забруджвання нафтапрадуктамі цягнецца акваторыя Мексіканскага заліва. На месцы разараных прэрыі і стэпаў ветравая і водная эрозія прывяла да пашырэння бэдлендаў. У Цэнтральнай Амерыцы высокімі тэмпамі ідзе абязлесенне.

Для аховы ўнікальных прыродных комплексаў створаны нацыянальныя паркі і запаведнікі, якія займаюць $\frac{1}{7}$ плошчы мацерыка. У найстарэйшым парку свету — «*Елаўстонскім*» — ахоўваюцца гейзеры. У парку «*Секвоя*» ў Кардыльерах пад ахову ўзятыя рэліктавыя лясы з мамантавага дрэва, у перадгор'ях Апалачаў — карставая «*Мамантава пяхора*» (гл. форзац 2).

С. 73

Падвядзём вынікі. На мацерыку прадстаўлены прыродныя зоны: арктычных пустынь, тундры і леса-тундры, хвойных, змешаных і шыракалістых лясоў, леса-стэпаў і стэпаў, пустынь і паўпустынь, сухіх цвердалістых лясоў, субтрапічных вільготных змешаных, вільготных трапічных і пераменна-вільготных субэкватарыяльных лясоў. ♦ Ва ўмераным поясе на ціхаакіянскім узбярэжжы растуць дажджавыя хвойныя лясы. ♦ Унутраныя раёны заняты прэрыяй. ♦ Асабліва сць субтрапічных пустынь — разнастайнасць кактусаў.

Праверым сябе. 1. Пералічыце і пакажыце на карце асноўныя прыродныя зоны Паўночнай Амерыкі. 2. Чаму і дзе на мацерыку парушаецца шыротная занальнасць? 3. Што такое прэрыя? У чым яе адметнасць? 4. Які пояс вылучаецца найбольшай разнастайнасцю прыродных зон і чаму? 5. Якія ў Паўночнай Амерыцы ёсць прыродныя зоны, падобныя да Паўднёвай Амерыкі?

С. 73

Ад тэорыі да практыкі. 1. Выкарыстоўваючы атлас, знайдзіце ў Паўночнай Амерыцы прыродныя зоны, якіх няма ў Паўднёвай Амерыцы. 2. Параўнайце глебава-расліннае покрыва прыродных зон Паўночнай Амерыкі: а) шыракалістых лясоў і сухіх цвердалістых лясоў; б) прэрый і пустынь. 3. Па воблаку слоў устанавіце адпаведнасць паміж прыроднымі зонамі Паўночнай Амерыкі, іх тыповымі раслінамі і жывёламі, глебамі.

С. 65, 73

Клуб дискусій. 1. Паўночнаамериканская прэрыя і паўднёваамериканская пампа — адна прыродная зона ці не? 2. Чаму субтрапічную пустыню Санору на Мексіканскім нагор'і называюць «зялёнай пустыняй»?

Клуб знаўцаў. 1. Падрых-
туйце прэзентацыю пра адзін
з нацыянальных паркаў Паў-
ночнай Амерыкі (на выбар).
2. Паспаборнічайце з адна-
класнікамі, хто больш ведае
геаграфічных рэкордаў Нова-
га Свету. Размясціце інфарма-
цыю ў групавым чаце ў Viber.

Сампроверка. «Паўночная Амерыка».

